

ՍՐԲՈՑ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՏՈՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՎԵՀԱՓԱՌ
ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԱՆՎԱՆԱԿՈՉՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ
ՄԱՅՐ ԱՌՈՌՈՒՄ

Մոտ 1500 տարի է, ինչ Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցին և համայն հայ ժողովուրդը հիշատակում է Վարդանանց հերոսամարտը որպես հայ ոգու հաղթանակի տոն: Թե՛ Մայր հայրենիքում, թե՛ Սփյուռքի տարածքի վրա, Վարդանանց հերոսամարտը նշվում է մեծ հանդիսությամբ՝ պայքարելու և հաղթելու նոր հավատ, նոր լիցք հաղորդելով մեր ժողովրդին:

Այս տարի ևս, փետրվարի 22-ին, մեծ շուքով ու հանդիսությամբ նշվեց Վարդանանց հերոսամարտի տոնը Մայր Աթոռում: Վարդանանց հերոսամարտի հիշատակման օրը, այս տարի ևս, նշվեց նաև Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ս. Տ. Վազգեն Առաջինի անվանակոչության տարեդարձը:

Առավոտյան ժամը 11-ին Մայր տաճարում սկսվեց ա. պատարագը՝ ներկայությամբ Վեհափառ Հայրապետի: Պատարագիչն էր հոգևոր ճեմարանի տեսուչ գերաշնորհ Ս. Անանիա եպս. Արաբաջյանը: Հավարտ պատարագի կատարվեց Հայրապետական Մաղթանք, իսկ իջման սեղանից ոգեշունչ քարոզ խոսեց պատարագիչ սրբազան հայրը:

Տ. ԱՆԱՆԻԱ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ՔԱՐՈՉԸ
ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՏՈՆԻՆ

«Յանուն Հօր և Որդույ և Հոգույն Սրբոյ, ամեն»:

«Մահ ոչ իմացեալ մահ է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն»:

«Զգիտակցված մահը մահ է, գիտակցութեամբ մահը՝ անմահություն»:

Սիրելի հավատացյալ եղբայրներ և քույրեր, այսօր Ս. Էջմիածնի այս տաճարում հավաքվել ենք տոնելու անմահ հիշատակը Վարդանանց պատերազմի այն անմեղ զոհերի, որոնք հանուն հայրենիքի և հանուն Հիսուսի տվեցին իրենց կյանքը 451 թվականին: Ինչպես շարականն է ասում, «Ի մեծի պատերազմին», այսինքն մեծ պատերազմի ժամանակ: Ինչո՞ւ է շարականագիրը ասում «Ի մեծի պատերազմին», արդյոք հայ ազգի պատմության մեջ չե՞ն եղել ավելի մեծ պատերազմներ: Հիշենք թեկուզ Արտաշես Ա-ի մղած պատերազմը 180 թ. մ.թ.ա. Մագնեզիայում՝ ընդդեմ հռոմեացիների, երբ Հայաստանը առաջին անգամ ձեռք բերեց իր անկախությունը և դարձավ պետություն: Հիշենք Տիգրան Մեծի մղած մեծ պատերազմները, Արտավազդի և մյուս հայոց թագավորների: Ինչո՞ւ համար է Ավարայրի ճակատամարտը կոչում մեծ: Այն, սիրելի ժողովուրդ, նախ և առաջ մարմնավոր պատերազմ չէր, ինչպես գրում է նույն շարականագիրը, այլ հոգևոր պատերազմ: Այսինքն, մեր ժողովուրդը մղում էր այս պատերազմը, ոչ թե իր մարմնի ազատության, անկախության համար, այլ նաև իր հոգու ազատության: Հոգի ասելով նկատի ունենք հավատքը և կրոնը: Այս իմաստով

451 թ. պատերազմը հայոց պատմության պայծառ էջերից մեկն է: Այն հայ ազգի ոգեպանության արթնացման, արա քրիստոնեական գիտակցության բարձրացման և օտարին ստրուկ չլինելու համար մղված արդար մի պատերազմ էր: Եւ չեմ ուզում սակարանանորեն կանգ առնել այդ պատերազմի նկարագրության վրա, դուք բոլոր գիտեք այդ քաջորեն: Հայց կուգե՞նայի մի րոպե կանգ առնել նրա բարոյական արժեքի վրա: Միայն մի խոսք, և ձեզ համար պարզ կլինի, թե ինչ մեծ նշանակություն ունեցավ այդ պատերազմը: Եւ ուզում եմ այն տեսանկյունով դիտել, ինչ տեսանկյունով նայում էր այդ պատերազմի վախճանիս պարսից զորավարը՝ Մուշկան Նյուսապալուրտը: Եղիշեն ասում է, որ նա երբ կոխվեւ ավարտվեց, մի րոպե ստածսունքի մեջ ընկավ և նայեց դիակաճարով իր դաշտին ու խորհեց, թե ի՞նչ շահեց նա արդյոք և ի՞նչ կորցրեց: Ծիշտ է, ֆիզիկական հաղթանակը թվում էր, թե նրա կողմն էր, բայց բարոյապես պարսից զորավարը ընկավ եւ ինչ-որ հեռավոր տագնապներ էր գգում իր բանակի և իր պետության համար: Այդ մտածմունքը նրան չխաբեց: Նվարասկի դաշնագիրը, հայերի երեսուն տարվա մղած կռիվ արդյունքը, կնքվեց և հայերը տարան իրենց բարոյական ամուր հաղթանակը, ապացուցելով, որ Նյուսապալուրտը իր կասկածների մեջ ճիշտ էր: 451 թ. պատերազմից հետո հայ ազգը ձեռք բերեց փոքրով մեծին դիմավորելու մի անգգալի, անհասկանալի, բայց աստվածային զգացմունք: Ձեռք բերեց մի հավատ, որ կարելի է նաև պայքարել ու մեռնել, սակայն ժողովրդին առաջնորդել դեպի հաղթանակ: Ասում են, Հայաստանում շատ լեռներ կան, շատ ծառեր կան: Եթե մտովին պատկերացնենք հայ ազգի պատմությունը, պիտի տեսնենք, որ այդ լեռները այն հայոց քաջերն են, որոնք շարունակեցին Վարդան Մամիկոնյանի գործը, պիտի տեսնենք, որ դա Վահան Մամիկոնյանն է, պիտի տեսնենք, որ դա Սմբատ Ա հայոց թագավորն է, որ վերականգնեց արաբների կողմից, կործանված հայոց թագավորությունը, պիտի տեսնենք, որ դա քաջ Աշոտ Երկաթն է և Գևորգ Մարզպետունին, որոնք կարողացան հրաշքով հաղթանակներ կորզել հզոր բանակից և ապացուցել, որ այնուամենայնիվ մի ծաղկով էլ է գարուն գալիս, պիտի տեսնենք, որ այդ լեռներից է նաև մեր պանծալի Դավիթ Բեկը, և վերջիվերջո, ինչու չէ, նաև այդ լեռներից է մեր քաջ Անդրանիկը,

որը եղավ հայ ազգի մեծագույն պաշտպաններից մեկը:

Այսօր, հայ ազգի այս պանծալի զորավարների, թագավորների կողքին կան վարների, թագավորականներ, քաջարի նաև պանծալի հեզներականներ, քաջարի զինվորները Քրիստոսի, որ կողք-կողքի, զենքը ձեռքին, պայքարեցին հայ ազգի ազատության և անկախության համար, ազատության և անկախության համար, երբ սկսած ադ ճույն՝ 451 թվականից, երբ Ղևոնդ Երեց զոհեց իր կյանքը, հեղեց իր կարմիր և, ինչպես ասվում է վարդապետ պրոֆեսոր համուն Հայ Եկեղեցու անկախության, համուն Հայ Եկեղեցու կանգնման ընդդեմ ուրիշ կրոնների: Արաբիսին եղան նաև հայոց շատ կաթողիկոսներ և հայ հոգևորականներ: Նրանք բռնեցին այդ նույն շատավորը՝ շահեց իրենց անձը, ամեն շատավորը՝ համուն Հայ Եկեղեցու անկախության և հայ ժողովրդի ազատության: Այսօր մենք այդ պանծալի անուններից կարող ենք հիշատակել Մեծն Ներսես Աշտարակեցուն, որ 1828 թ. զենքը ձեռքին պայքարում էր ընդդեմ պարսիկ բռնակալների՝ Արևելյան Հայաստանի ազատության և անկախության համար: Այսօր մենք կարող ենք այդ պանծալի մարդկանց կողքին հիշել Գևորգ Ե Սուրենյանց կաթողիկոսին և Գարեգին Հովսեփյան արքեպիսկոպոսին, որոնք Սարդարապատի ճակատամարտում հայ ժողովրդին առաջնորդելով տարան դեպի մեծ հաղթանակ և ցույց տվեցին, որ թվական գերակշռությունը դեռևս ոչինչ չի նշանակում հոգու ուժի դեմ:

Այսօր, սիրելի ժողովուրդ, մեզ համար և՛ ուրախ օր է, և՛ տխուր: Հայ ժողովուրդը ապրում է դժվարին ժամանակներ: Մեր Հայ Եկեղեցին կիսում է այդ դժվարին ժամանակները:

Վեհափառ Հայր, այսօր Ձեր անվանակոչության օրն է: Ձեր այս 35 տարիների կառավարման ընթացքում, որպես Հայոց Հայրապետ, մեր Եկեղեցին, կարելի է ասել, խոնուկ վիճակից բարձրացավ մի այնպիսի բարձունքի, որ համաշխարհային ճշանակություն և ճանաչում ստացավ: Այս 35 տարիների ընթացքում Ձեր տաղանդի և մեծ հեղինակության շնորհիվ Դուք կառողագար բոլոր ազգերին ծանոթացնել Հայ Եկեղեցուն, ներկայացնել այն որպես մի հնագույն, մի ազգասեր Եկեղեցի: Դուք կարողանում եք նաև մեծ լավատեսություն ցուցնել մարդկան:

Եւ հիշում եմ Ձեր այցելությունը Լեհիճանան և Սպիտակ, երբ տառնյակ հասարակոր հայազքներ և աչքեր ուղղված էին դեպի Ձեզ, և նրանց այդ հայաքների և աչքերի մեջ հարցական նշան կար: Ի-

րենց համար էր այդ հարցականը. տոկա՛ն, թե ընկճվել: Եվ Դուք կարողացա՞ք այնպիսի մի մթնոլորտ ստեղծել, որ այդ աչքերը և հայացքները ենթարկվեցին Ձեր լավատեսությանը, իրական լավատեսությանը և հավատացին, որ հայ ազգը պետք է տոկա և պետք է պայքարի և երբեք չպետք է ընկճվի:

Այսօր Ձեր անվանակոչության տոնը համընկել է Ս. Վարդանի տոնին: Եթե ես մի համեմատությամբ պիտի ասեի, որ Վարդան Մամիկոնյանը հայ զենքի ասպետն է և հայ պատվի ասպետը, ապա Ձեզ, Վեհափառ Տեր, պիտի համեմատեի՞նք ահա հետ, ասելով, որ Դուք հայ հոգու բարձրացնողն եք և հայ երազանքների այն մաքուր անոթը, որ կրում է այդ երազանքները: Ես պիտի այս սուրբ օրը մաղթեի Ձեզ երկար տարիների կյանք հանուն Մայր Աթոռի միաբանության և հանուն հոգևոր ճեմարանի, արևշատ օրեր, կապույտ երկինք և խաղաղ ու խաղաղ տարիներ: Պիտի դժվար լինի Ձեր գործը, Վեհափառ Տեր, բայց ցանկանում եմ, որպեսզի Դուք Ձեր լավատեսությամբ ոգևորեք ոչ միայն մեր ժողովրդին, այլ նաև մեզ, որպեսզի մենք, գալով Ձեր ետևից, կարողանանք բարձրացնել մեր հայ ազգի ոգին: Ծանկանում եմ Ձեզ, Վեհափառ Տեր, կրկին ու կրկին երկար ու երկար տարիներ և թող այդ տարիները ծառայեն մեր հայ ազգի համար ու տանեն նրան դեպի փրկություն: Ամեն:

Նույն օրը, ժամը 13-ին, Վեհարանի հանդիսությունների դահլիճում տեղի ունեցավ Ավարայրի հերոսների հիշատակի ոգեկոչմանը նվիրված հանդիսություն:

Հանդիսությանը ներկա էին Մայր Աթոռի միաբանությունը, Արարատյան, Սյունյաց և Ծիրակի թեմերի առաջնորդ սրբազան հայրերը, հոգևորականներ, Մայրավանքի պաշտոնեությունն ու աշխատավորները, հոգևոր ճեմարանի դասախոսական կազմն ու ուսանողությունը, հայրենի մտավորականության ներկայացուցիչներ, հավատացյալներ և այլ հյուրեր:

Հանդիսությանը ներկա էին ՀԽՍՀ Միևնախորհրդի խորհրդին առընթեր Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ սրբ. Ս. Վարդանյանն ու տեղակալ Ռ. Զարգարյանը:

Հանդիսությունն սկսվեց Վեհափառ Հայրապետի արտասանած «Հայր մեր»-ով: Այնուհետև հնչեց ՀԽՍՀ պետական հիմնը:

Հանդիսության բացման խոսքով հանդես

եկավ հոգևոր ճեմարանի դաստիարակ Տ. Նաթան վրդ. Հովհաննիսյանը.

Ծանր է եղել մեր ազգի՝ հայոց ճակատագիրը: Երկիրը մեր անընդհատ ոտնատակ է արվել բիրտ ու վայրագ նվաճողների կողմից: Վերջ չեն ունեցել ավարի ու կողոպուտի, ժողովրդի գերեվարման ու բնաջնջման համար ծավալված արյունահեղ պատերազմները: Սակայն հայը ամենաօրհասական պահին երբեք չի խնայել իր կյանքը հայրենիքի ու խղճի ազատության համար, նույնիսկ այն դեպքում, երբ համոզված է եղել, որ ելքը սեփական անձի գոհաբերումն է:

Հայ ժողովրդի կյանքում այդպիսի ճակատագրական պահ էր նաև Վարդանանքը, որը վճռորոշ դեր ունեցավ ազգիս հետագա գոյության համար: Այն եղավ Ավետարանական առակի ցորենի այն հատիկը, որն «չերկիր անկեալ մեռաւ» և մինչև օրս էլ իր բազում արդյունքներն է տալիս:

Հայոց մեծ պատերազմի՝ Ավարայրի հերոսական շունչն ու ոգին հայ ժողովրդի համար եղել է և է ազատության ու հայրենասիրության չղճունող և հավետ կենդանի խորհրդանշան, ոգևորության անըսպառ աղբյուր և բարձրագույն օրինակ:

Եվ պատահական չէ, որ ճիշտ երկու տարի առաջ, փետրվարյան այն օրերին, Սր. Վարդանանք քաջերի հիշատակի ոգեկոչումից մի քանի օր անց էր, որ կարծես թե հայ հոգում հարություն առավ հայրենանվեր մահատակաց ոգին և ողջ հայ ժողովուրդը, թե՛ ի Հարաբաղ, թե՛ ի Հայաստան և թե՛ ի Սփյուռն աշխարհի, դարձավ մեկ հոգի ու մարմին, ձեռք-ձեռքի տված՝ մեկ բռունցք, մեկ բանակ, անարդարության դեմ ճակատ տալու համար՝ վասն ազգային ինքնության և վասն հավատո: Եվ այս դժվարին պահին էլ մեզ միշտ առաջնորդում է տակավին Ավարայրի դաշտում վառված անմար ջահի լույսը:

Այսօր Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցին առավել մեծ ոգևորությամբ է տոնում իր ազգային մեծագույն տոներից մեկը՝ Սրբոց Վարդանանք սրբազան տոնը: Բազմերախտ հայ ժողովուրդը ազգային հպարտության անխառն զգացումով հարգանքի և պաշտամունքի տուրք է մատուցում Ավարայրի դաշտում ընկած երանելի մահատակների խնկելի հիշատակին, որոնք «վարդագոյն արեամբն իրեանց պսակեցին զեկեղեցի»:

Այսօր հայոց զավակները որդիական ակնածանք գալիս են նաև առ հայրն ի-

րենց հոգևոր՝ Զեդի Վեհափառության շնորհավորելու անվանակոչության առթիվ, աղոթքով ու սիրո ջերմ զգացմունքներով մաղթելու Զեդի Սրբությանը քաջատոգություն և արևշատություն, ու նաև, գալիս են նորոգելու ուխտն իրենց հայրերի՝ մնալու հարազատ և անդավաճան Հայոց հայրենիքին ու Սուրբ Էջմիածնին, «զի յայսմ հաւատոյ զմեզ ոչ ոք կարէ խախտել, ոչ հրեշտակք և ոչ մարդիկ, ոչ սուր և ոչ հուր...»:

Այնուհետև օրվա խորհրդի շուրջ բովանդակալից բանախոսությանը հանդես եկավ հոգևոր ճեմարանի դասախոս պրն. Խորեն Պալյանը.

ՊՐՆ. ԽՈՐԵՆ ՊԱԼՅԱՆԻ ԲԱՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Ահա ոչ ըստ կամաց արտօսարարի ողբովք ճառագրեմք գրագում հարուածն՝ յորում պատահեցաք և մեք իսկ ակնմատես լինելովք»:

Այսպես է սկսում իր չքմաղ պատմությունը Ավարայրի բլրուր՝ ուկեղենիկ Եղիշեն: Նա իր «Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին» երկը սկսում է այնտեղից, որտեղ վերջանում է Խորենացու պատմությունը: Այն ընդգրկում է շուրջ 35 տարիների մի ժամանակահատված, այն է՝ 428—465 թվականները:

Եղիշեի պատմությունը բաղկացած է 7 եղանակներից, վերջում ավելացրել է նաև մի ութերորդ եղանակ: Հիշյալ եղանակների հաջորդականությամբ, պատմիչը շարադրում է պատերազմի բուն շարժառիթները և ապա անցնում պատերազմի նկարագրությանը:

Վերջացել էր Արշակունյաց թագավորությունը, դրանից շուրջ 10 տարի հետո այս աշխարհից հեռացել էին նաև մեր դարության զույգ ամուլները՝ Ս. Սահակն ու Ս. Մեսրոպը: Որբացած Հայաստանը ընկել էր Պարսկաստանի լծի տակ: Մասանյան Արտաշիրն ու նրա հաջորդները բռնի միջոցներով պարտադրում էին բոլոր հպատակ ազգերին ընդունել զրադաշտը՝ նպատակ ունենալով կրոնի միջոցով ստեղծել միաձույլ մի պետություն:

Հայաստանի նկատմամբ Մասանյան Պարսկաստանի որդեգրած բռնությունը մի նոր աստիճանի հասավ Հագեթրտ 2-րդի տարիներին: Կրկնապատկվեցին հարկերը, հարկի տակ դրվեց Եկեղեցին ու հոգևոր դասը, վերացվեց Հայոց հազարապետությունը՝ նրան փոխարինեց մի պարսիկ, իսկ դատավորությունը անցավ մոգպետին: Այս ամենի նպատակը ճիշտ է ըմբռնել Եղիշեն:

«Եւ զայս ամենայն առնէր, զի թերևս ըզմիաբանութիւնն քակտեցէ, և զուխտ Եկեղեցոյ ցրուեցէ, և զՀինականն վատնեցէ, և սո յոյժ աղքատութեանն՝ ակամայ ղիմեացեն յօրէնս մոգոց»:

Եվ ի վերա այս ամենայնի, շուտով ստացվում է նաև Միհրենթեսի հրովարտակը՝ հայերի հավատափոխության մասին: Հայերը պարտավոր էին գրավոր կերպով պատասխանել այդ հրովարտակին կետ առ կետ:

Ուստի. «միահամուտ ժողովեալք ի թագաւորանիստ քաղաքն Արտաշատու հաւանութեամբ աշխարհին...» շարադրում են վերոհիշյալ թղթի պատասխանը: Ահա պատասխանի վերջին տողերը:

«Յայսմ հաւատոյ զմեզ ոչ ոք կարէ խախտել, ոչ սուր, և ոչ հուր, ոչ ջուր, ոչ ամենայն զինչ և են դառն հայածանք, ի քէն տանջանք և ի մէջ յանձնաւորութիւնք, սուր քո և պարանոց մեր: Չեմք ինչ լաւ մեք քան զառաջինսքն, որ յայսր վկայութեան վերայ եղին զինչս և զստացուածս և զմարմինս իրեանց»:

Նամակի պատասխանն ընթերցվում է ի յոր հավաքված ժողովրդի և մեծ հավանության արժանանում: Բոլորը երդվում են հաստատուն մնալ այդ վկայության վրա կյանքով ու մահվամբ: Երբ այս պատասխանը հասնում է Պարսկական արքունիքին, հայ նախարարներից շատերը Վարդան Մամիկոնյանի գլխավորությամբ խաբէությամբ կանչվում են Տիգրոն, բանտարկվում և աստիկ սպառնալիքների ու ճեղության պայմաններում ստիպված առերես ուրանում քրիստոնեությունը, որպեսզի կարողանան ողջամբ Հայաստան վերադառնալ:

Հագեթրտի հրամանով նրանք բազմաթիվ մոգերի ու մոգպետների և պարսկական սովոր բանակի հետ վերադառնում են հայրենիք, այստեղ տարածելու մոգական կրոնը:

Հայ նախարարների ուրացության մե յուրը հասել էր Հայաստան, և ոտքի էր կանգնել ողջ ժողովուրդը: Սակայն շուտով նրանք տեղեկանում են, որ նախարարները առերես են ուրացել իրենց կրոնը:

Բագրևաճըմում, Անգեղակոթ գյուղի մոտ հավաքված բազմությունը անսպասելի հարձակվում է պարսիկների վրա, բազմաթիվ մոգերի ու զինվորների կոտորում, իսկ մնացածներից հալածական քշում դեպի պարսկական սահմանը: Այնուհետև Հայոց զորքը, ոգևորված այս հաղթանակից, հարձակվում է Հայաստանում գտնվող պարսիկ զորքերի վրա, որոնք ամրացել էին բերդերում և ամրոցներում, կոտորում

և դուրս վճարում Հայաստանի սահմաններից և ետ գրավում Արտաշատը, Գառնին, Անին, Արտազեթը, Ռդական և այլ ամրոցներ:

Սակայն այս դժվար պահին պատգամավոր է գալիս Հայաստան, ինքը Աղվանից հազարապետը՝ գլուխը, որ պարսկական զորքերը մտել են Աղվանից աշխարհը և սկսել են տարածել զրադաշտական կրոնը:

Վարդան Մամիկոնյանը Հովսեփ կաթողիկոսի հաճախարարությամբ Հայոց զորքը բաժանում է երեք մասի, առաջին մասը հաճախում է Ներշապուհին և ուղարկում Ատրպատականի այսօրվա քանդված սահմանը հսկելու, երկրորդ մասը հաճախում է Վասակ Սյունեցուն՝ միջնաշխարհը պաշտպանելու համար: Երրորդ գումարը Վարդանը ինքը վերցնելով, շտապում է Աղվանք: Այստեղ նա մեծ հաղթանակ է տանում. կոտորում և դուրս է վտարում պարսիկներին:

Հոգեբանական ծանր ու բարդ պահերն ու անսպասելի դեպքերը հաջորդում են իրար:

Ծուռով գլուխն է հասնում Վարդանի մոտ, որ Վասակը դավաճանել է Ս. Ռիստին և ավերածություններ է գործում երկրի կենտրոնում ու երկպառակություն գցում նախարարների մեջ: Վարդանը շտապում է Այրարատ: Վասակն այդ լսելով հեռանում է իր աշխարհը՝ Սյունիք:

Եղիշեն մեծ վարպետությամբ զարգացնում է իրադարձությունների ընթացքը՝ համոզելով, որ պատերազմն անխուսափելի էր:

Եվ ահա հայրենասեր և իմաստուն սպարապետը, կռահելով մոտալուտ վտանգը, 451 թվականի գարնանը համախմբելով ուխտապահ նախարարական զորքերը, 66-հազարանոց հայկական բանակի գլուխը անցած դիմադրվում է պարսկական հարձակումը: Ինչպես վկայում է Եղիշեն, ճակատամարտը տեղի է ունենում Արտազ գավառի Տղմուտ գետի ափին՝ Սվարայր գյուղի Ծավարջան կոչված դաշտում:

Այսօր էլ դեռ կանգուն է Եղեգնաձորի շրջանի Ալայազ գյուղում գտնվող Զորաց վանքը, որտեղ, ըստ ավանդության, ճամատամարտի մեկնելուց առաջ հալ մարտիկները հաղորդվում և երդվում էին:

451 թվականի մայիս 26. Սվարայրի դաշտ: Երկու զորաբանակներ դեմ-դիմաց մեկը՝ նվաճելու, ստրկացնելու ամբարտապան մոլուցքով, մյուսը՝ Աստվածացած մարդկանց արդար ընդվզում հանուն արդարության, հանուն ազատության, վասն Հիսուսի և վասն հայրենյաց:

Հնչում է սպարապետի հուզիչ ու գոտեպնդող խոսքը՝ ուղղված իր քաջ միզակալիցներին ու աշխարհագործին:

«Արդ աղաչեմ զձեզ ով քաջ միզակալիցք իմ...: Սի երկուցեալ զանգիտեցուք ի բազմութենէ հեթանոսացն, և մի յահագին սրոյ առն մահկանացոյի զթիկունս դարձուցուք:

Զի եթէ տաքէ տէր յաղթութիւն ի ձեռս մեր, սատկեցուք զգորութիւն ճոցա, զի բարձրացի կողմն ճշմարտութեան, և եթէ հասեալ իցէ ժամանակ կենաց մերոց սուրբ մահումս պատերազմիս, ընկալցուք խընդութեամբ սրտի, բայց միայն յարութիւնս քաջութեան վատութիւն մի խառնեցուք»: Ակավում է Հայոց գոյամարտը:

Հայ մարտիկներն ու զորականները իրենց սպարապետի հետ քաջության ու խիզախության բազում գործեր են կատարում:

Եղիշեն ռազմագետի քացառիկ հմտությամբ է նկարագրում ճակատամարտը: Ռազմի նկարագրությունը Եղիշեի պատմության ամենագեղեցիկ հատվածներից է:

«Անդ էր տեսանել շտապ մեծի տազնապին և զաղէտս անբաւ տարակուսանացն երկոցունց կողմանցն...:

«Մանաւանդ յորժամ տեսանէր ոք զբազմակոյտ դիականցն անկեղոց, սիրտն քեկանէր և աղիքն գալարէին՝ լսել զմնչին խոցելոցն, և զմնչին քեկելոցն, զթաւալգլոր խաղալ սողալ վիրաւորացն, զփախուստ վատացն, զթաքուստ լքելոցն, զսրտաթափումն զանարի արանցն, զճչին կանացեացն, զողբս սիրելեաց, զաշխարտն մերձաւորաց, զվայ և զաւաղ բարեկամացն, քանզի ոչ եթէ կողմ էր որ յաղթեաց և կողմ էր որ պարտեացաւ այլ քաջը ընդ քաջս ելեալ երկոքին կողմանքն ի պարտութիւն մատնեցան»:

Եղիշեն հակիրճ, բայց խորը հուզումով է նկարագրում Վարդանի մահվան տեսարանը:

«Իսկ կորովին Վարդան իւրովք քաջ միզակալցօրն ոչ սակաւ նախճիրս ի տեղուրն գործեաց, յորում տեղուր և ինքն իսկ արժանի եղև առնուլ զկատարեալ նահատակութիւնն»:

Սվարայրի դաշտում այդ օրը Վարդանի զինակիցներից մարտիրոսացան 1036 մարդ, իսկ պարսկական կողմից սպանվեցին 3544 մարդ, որոնցից 9-ը խիստ պատվավորներից:

Օրը տարածամուկ էր, դժվարանում էր պատերազմական գործը:

Ընկել էր Հայոց անվեհեր սպարապետը՝ Ոգին Սվարայրի, և չկար մեկը, որ կարողանար գլխավորել մարտը, ուստի մնա-

հանդեպ սանձազերծված ու նախապես խնամքով ծրագրված նոր ցեղասպանությունը, կողոպուտն ու քարքարոսական տեղահանությունը: Գաղթականության հսկայական մի նոր ալիք և անմարդկային տնտեսական երկարածամկետ շրջափակում 20-րդ դարի վերջին և նորից անպատճեկությանը ու քար անտարբերությանը:

Այս անգամ խուժանը ավելի վայրագ գտնվեց, քան միջնադարյան նրա նախահայրերը հանդիսացող սելջուկ-թաթարական հորդաները: Ավերվեցին Ագուլիսի, Հին Ջուղայի տասնյակ վանքերն ու եկեղեցիները: Կոտրատվեցին բազմաթիվ սրբազան խաչքարեր և այլ արժեքներ:

Ազգիս շնորհագարդ և մեծագործ Հայրապետը՝ Ս. Տ. Վազգեն Ա Սրբազնագույն Կաթողիկոսը, վշտակիր հոգով, սակայն երբեք չկորցնելով հովվապետի իր զգոնությունը, իր հայրական խնամքով ու հոգածությամբ, նյութական ու քարոշական մեծ ու անգնահատելի գործունեություն ծավալեց և ծավալում է և՛ հայրենիքում, և՛ Սփյուռքի տարածքի վրա՝ մխիթարելու և զգաստացնելու իր տագնապած հոտը:

Այստեղ չենք կարող երախտիքի ու գոհունակության խոսքեր չարտահայտել մահ Մեծի Տանն Կիլիկիո Ս. Տ. Գարեգին Բ շնորհագարդ Կաթողիկոսի ու Աթոռի արքուն միաբանների հասցեին, Սփյուռքի տարածքում նրանց ծավալած ազգամկեր մեծ ջանքերի համար՝ ի նպաստ մեր ժողովրդի ընդհանուր գործին:

Բուն հարեկենդանի շաբաթն է: Վաղուց մեր ժողովուրդը չէր դիմավորել Բուն հարեկենդանը նման ծանր ու անորոշ հոգեվիճակով: Սակայն այսօր մենք դարձյալ 1540-րդ անգամ մտովին փոխադրվում ենք Ավարայր, որտեղ մեր հոգու աչքերով նորից տեսնում ենք խրոխտ ու անվեհեր Հայոց Սպարապետին՝ իր զինակիցներով, հոգևոր դասով և վաթսումվեց հազար հայ մարտիկների սպիտակ բանակով՝ պատրաստ կյանքով պաշտպանելու հայոց սրբազան հողը, պաշտպանելու Ս. Թադևոսի, Ս. Բարդուղիմեոսի և Ս. Գրիգոր Լուսավորչի քարոզչությանը արմատավորված Քրիստոսի Ս. Ավետարանի լույսը, պաշտպանելու Աստվածային տեսչությանը հրաշակերտված Միածնաճեջ Մայր տաճարը, պաշտպանելու Ս. Սահակի ու Ս. Մաշտոցի հանձնարով ստեղծված մեր գիրն ու դրությունը:

Վարդանանց գաղտնածածկ ամմահությունը ամեն տարի, ինչպես գարունը, թարմանում ու թարմացնում է մեր հոգի-

ները, լցնում նոր հույսերով, նոր զորությամբ:

Ավարայրը զոհասեղանն է Հայոց աշխարհի: Իսկ Ղևոնդյանք և Վարդանանք ողջակեզներն են մեր ժողովրդի երեկ, աչքը և հավիտյան:

Ուստի ձայնակից լինելով երանելի հիշատակագրին, մենք ևս գոչենք.

«Մաղթեցեք վկայք Քրիստոսի՝ խաղաղությանը անդելոցս՝ և փրկությանը աշխարհիս և ազգիս Հայոց...» ամեն:

Բանախոսությունից հետո հոգևոր անմարանի սաները, Խորեն Պալյանի դեկավարությամբ, կատարեցին Ծնորհալու «Նորահրաշ», «Սրեզակն արդարության», «Երկնային հրաիրակօթ», Եկմալքանի «Լոռց», «Բլբուլն Ավարայրի», Կոմիտասի «Ով Հայկազունը», Իմ հայրենյաց հոգի Վարդան», Գ. Սրվանձությանի «Գողթնի բնարք» (մենքզը՝ նախապատրաստական դասարանի ուսանողներ Վիգեն Գոգյանի և Լևոն Պողոսյանի) և Ծերամի «Իբրև արծիվ» (կատարումը՝ Խորեն Պալյանի) ստեղծագործությունները:

Վերջում օրհնության խոսքով հանդես եկավ Վեհափառ Հայրապետը:

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՕՐՀՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՔԸ

Ինչքան նշանակալի է իբրև բացառիկ երևույթ ժողովուրդների պատմության մեջ, որ ահա մոտ հազար տարի է ի վեր մեր Սուրբ Եկեղեցին ոգեկոչում է և փառաբանում հիշատակը Ավարայրի ճակատամարտի:

Ինչպես լիտեք, այս եկեղեցական տոնը սկսեց հիշատակվել, և Վարդանն էլ ու իր քաջերը դասվեցին սրբերի շարքում, Կիլիկյան Հայաստանի թագավորության շրջանից: Այն շաբաթանը, որ լսեցիք քիչ առաջ՝ «Նորահրաշ պատկառ»-ը, Սուրբ Ներսես Ծնորհալու ստեղծագործությունն է: Ստուգապես հայտնի չէ, թե դրանից առաջ, այսինքն մինչև 12-րդ դար մոտավորապես, այս տոնախմբումը կատարվում էր թե չէ, կամ ինչպես էր կատարվում: Համենայն դեպս փաստ է, որ նվիրագործված է կիլիկյան թագավորության շրջանից: Այսինքն, մեր պատմության այնպիսի մեկ շրջանին, երբ հայ ժողովուրդը իր պետությունը կազմավորեց բուն պատմական Հայաստանի հողամասից դուրս՝ մի տեսակ տարագրության մեջ, եթե կարելի է ասել: Ծատ հատկանշական է և կարելի է խորհիլ այս երկու իրողությունների՝ ներքին

կապի մասին: Եվ այս հիշեցնում է ինձ հրեա ժողովրդի պարագան:

Հրեա ժողովրդի ազգային հոգևոր ինքնությունը, գիտակցությունը կազմավորված է ոչ թե Բուրայելի մեջ, այլ Եգիպտոսի մեջ՝ գերության շրջանին: Եվ առաջին անգամ եգրպտացիների, Եգիպտոսի թագավորի բերնով է, որ հրեա ժողովուրդն անվանված է Բուրայելի ժողովուրդ: «Բուրայելի ժողովուրդ» բանաձևումը ստեղծված է գերության շրջանին:

Հայ ժողովրդի կյանքում դարեր-դարեր շարունակ Վարդանանց հիշատակը միշտ վառ է պահպանվել հատկապես մեր Եկեղեցու միջոցով:

Մենք այսօր, գոհաբանական մաղթանքի պահին, ձեզի ծանոթ աղոթքը արտասանեցինք. «Օրհնեսցի և պահպանեսցի և նախախնամեսցի պահեսցի զՀայրապետություն և զՀանրապետություն ազգիս Հայոց»: Այս աղոթքը, այս մաղթանքը մենք ուրիշ առիթներով էլ օգտագործում ենք եկեղեցական արարողությունների ընթացքին: Իայց կարծեք թե հենց Վարդանանց տոնի առիթով առավել նշանակալից են դառնում այս երկու գաղափարների զուգակցումը, այսինքն, Հայոց Հայրապետության և Հանրապետության: Որովհետև այս նշանաբանով տեղի ունեցավ Ավարայրի ճակատամարտը՝ վասն հավատո և վասն հայրենյաց: Ավարայրի հերոսամարտով վերջնականապես դրոշմվեց անբախտելիությունը, միասնությունը այս երկու գաղափարների՝ հավատքի և հայրենիքի, Հայ Եկեղեցու և հայ պետության: Եվ մեր ամբողջ պատմության ընթացքում, 15 դարեր շարունակ, տիրական, հոգեկան առաջնորդող ուժ հանդիսացած է այս միասնությունը: Ապացույց՝ Եղիշե պատմիչի հույակապ գործը: 2-րդ կարծում սխալված լինել, որ որևէ քրիստոնյա ժողովուրդի ճակատամարտ այսքան հարազատությամբ չի արտահայտած քրիստոնեական ոգին, իր բովանդակ գաղափարախոսությամբ: Եղիշեի գործը քրիստոնեական գաղափարախոսության գլուխգործոց է, համաշխարհային մակարդակի վրա: Քրիստոնեական գաղափարախոսության ազնվագույն բանաձևումները կան այնտեղ:

Վարդանանց հերոսամարտի հիշատակը, նրա ոգեկան լույսը տարածվում է մեր ամբողջ պատմության վրա: Վերջին հազար հինգ հարյուր տարիների ընթացքում հայ ժողովուրդը անկախ պետություն քիչ անգամ է ունեցել, եթե չհաշվենք Արիկյան թագավորության շրջանը, որ փառավոր հայկական պետություն է եղած, բառին ամբողջական իմաստով: Սակայն մեր

Եկեղեցին է միայն, որ հայ ժողովրդի ոգեկան ազատությունը և անկախությունը պահպանած է, և դա նաև քաղաքական անհավատություն ունեցած է: Այո՛, Վարդանանց պատերազմի օրերից սկսյալ մինչև նաև այսօր հայ ժողովուրդը իր հոգեկան ազատությունը և անկախությունը պաշտպանած է քրիստոնեությամբ՝ ընդդեմ հեթանոսների, ընդդեմ Պարսկաստանին և, ընդդեմ Բյուզանդիոնի և մյուս Եկեղեցի-ընդդեմ Բյուզանդիոնի և մյուս Եկեղեցի-ընդդեմ պատմության ընթացքին քաների, որոնք պատմության քննադատ են մեր Եկեղեցու վրա տիրապետել, տիրելու հակադրությունը: Հայ ժողովուրդը իր մար մեր ազգի վրա: Հայ ժողովուրդը իր ազգային առողջ բնագործ զգացած է ու հետապնդած, որ գոնե Եկեղեցիով մնա ազատ ու անկախ:

Ահավասիկ, պատմական մեծագույն ծառայություններից մեկը, որ կատարած է մեր Մայր Եկեղեցին: Եվ դա այժմեություն ունի նաև այսօր: Եկեղեցական տեսակետից, շատ բարեկամական, եղբայրական հարաբերությունների մեջ ենք բոլոր մեր քույր Եկեղեցիների հետ՝ և՛ պրավոսլավ օրթոդոքսների, և՛ հույների հետ, և՛ կաթոլիկ Եկեղեցու հետ, բողոքականների հետ, սակայն մեր տանը մեջ, մեր ազգի ծոցում, մեր ազգային Եկեղեցու հարկի տակ մենք պահպանում ենք մույն ավարայրյան ոգին: Պահպանում ենք մեր ինքնությունությունը, մեր ոգեկան անկախությունը՝ առանց բաժանվելու ընդհանուր քրիստոնեական ընտանիքից: Այսօր էլ այս ոգին այժմեական է հնչում մեզ համար, այսօր էլ պետք է այն պահպանենք սրբությամբ: Մենք նաև այն տեսակետից կարիք ունենք Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու օգնության՝ պահպանելու համար մեր ազգի ոգեկան անկախությունը:

Ես շատ զոհ մնացի այսօրվա ծրագրից: Ես պետք է շնորհավորեմ մեր հոգևոր ճեմարանի տեսչությունը, դասախոսական կազմը և հատկապես այսօրվա գեղարվեստական բաժինը պատրաստած և ղեկավարող պրն. Խորեն Պալյանը, որ իրեն հատուկ ոգեշնչումով ներկայացրեց շատ հուզիչ ծրագիրը, որով մենք մի անգամ ևս իրապես ապրեցինք Վարդանանց հերոսամարտի խորհուրդը:

Թող Աստված միշտ օգնական մնա և պահպանի մեր ազգին, մանավանդ այս մեր տագնապալի օրերին, որպեսզի Վարդանանց ոգով կարողանանք հաղթահարել մեր առջև դրված բոլոր դժվարությունները և հասնել խաղաղության և արդարության իրականացման ափին՝ մեր ժողովրդի ազատ ինքնորոշման իրավունքով: